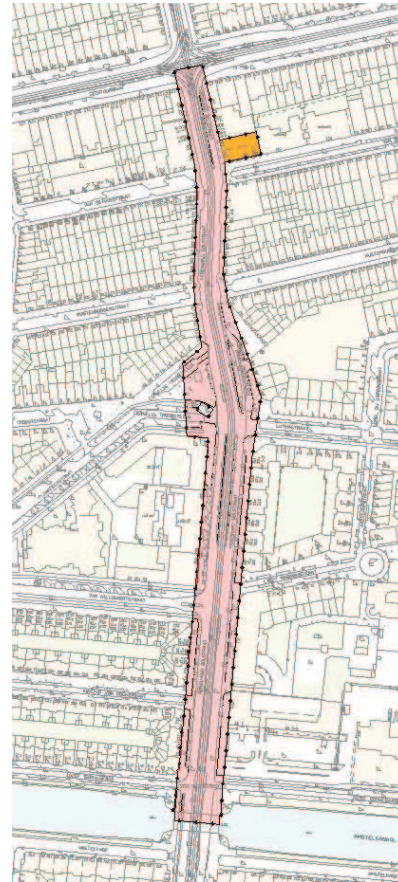

Bestemmingsplan Noord/Zuidlijn De Pijp

Toelichting

Bijlage: Archeologisch bureauonderzoek

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Noord/Zuidlijn
Stadsdeel Zuid**

BO 13-061 Amsterdam 2013

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	9
3.1 Geomorfologie en bodem	9
3.2 Historie algemeen	9
3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied	10
3.3.1 Ontginning	10
3.3.2 Industrie en buitenleven	11
3.3.3 Verstedelijking	12
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	14
3.4.1 Archeologische Monumentenkaart en Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie	14
3.4.2 Vindplaatsen in de omgeving van het plangebied	15
3.4.3 Bodemopbouw	16
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	16
4 Archeologische verwachtingskaart	17
5 Archeologische beleidskaart	19
Conclusie	20
Bronnen	21
Appendix: beleidsvarianten, stroomschema	22

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van stadsdeel Zuid een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het bestemmingsplangebied Noord/Zuidlijn. Dit is bedoeld om een beeld te krijgen van de ondergrondse cultuurhistorische waarden die in het plangebied aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq. documentatie van die overblijfselen bij bouwontwikkeling.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch-topografische ontwikkeling vanaf de late middeleeuwen tot in de 20ste eeuw van de voormalige Binnendijkse Buitenvelderse polder waarin bestemmingsplangebied Noord/Zuidlijn is gelegen. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de directe omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijk-topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

De archeologische verwachtingskaart (p. 17) bestaat uit vier zones, waarvan twee met archeologische verwachting. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld (p. 19), waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd. Deze beleidskaart telt twee zones, waarvoor is gespecificeerd of er bij bouwplanontwikkeling archeologisch vervolgonderzoek nodig is.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen, dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

In opdracht van stadsdeel Zuid heeft BMA een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd ten behoeve van het bestemmingsplangebied Noord/Zuidlijn, stadsdeel Zuid.

Met het bureauonderzoek wordt een overzicht gegeven van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in het plangebied. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

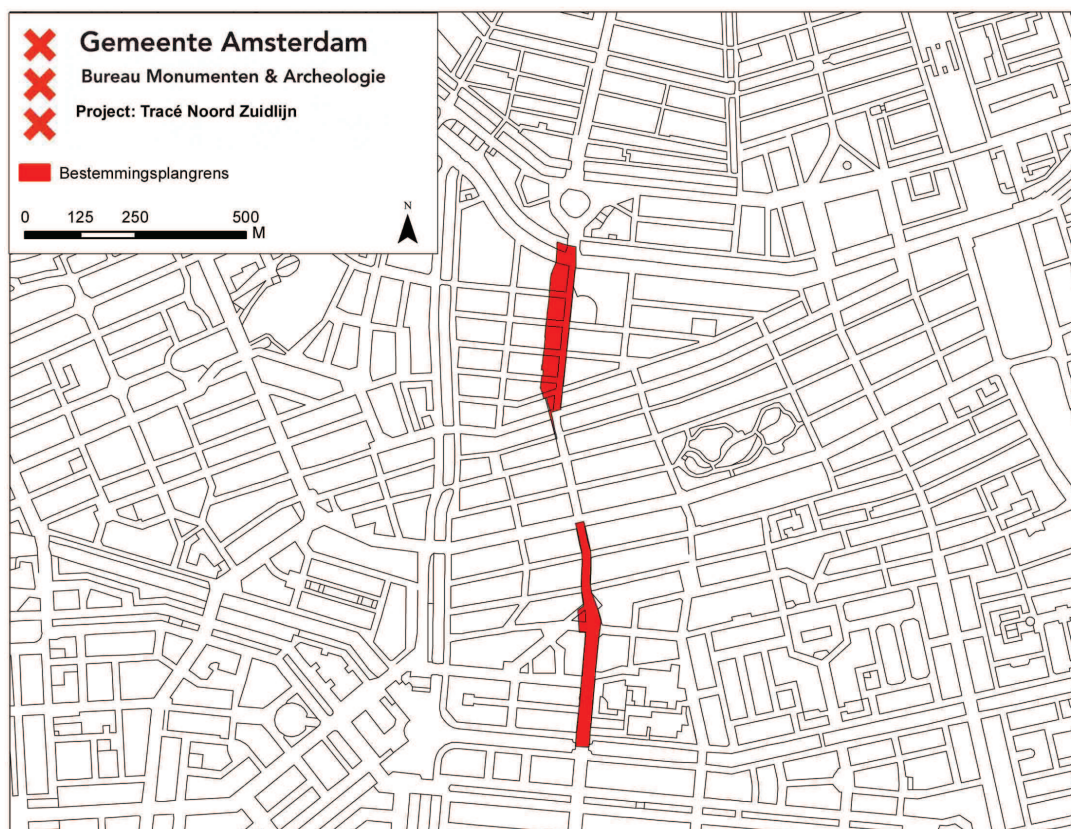
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever Stadsdeel Zuid
Contactpersoon Dhr. E. Slotboom
Adres Postbus 74019
Postcode / plaats 1070 BA Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25 G
ARCHIS meldingsnr.	57397	ARCHIS afmeldingsnr.	46756
X-coördinaat NW	121.152	Y-coördinaat NW	485.733
X-coördinaat NO	121.195	Y-coördinaat NO	485.723
X-coördinaat ZW	121.193	Y-coördinaat ZW	484.595
X-coördinaat ZO	121.224	Y-coördinaat ZO	484.593

Locatie

1 Het plangebied Noord/Zuidlijn

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk o.a. de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

Om het bewustzijn van het Europese erfgoed te vergroten hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de voorwaarden om dit te bereiken is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beschikbaar blijft.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zgn. meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie en de Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie (ILC).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de ILC zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de ILC zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de ILC beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermd) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet)

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988

³ Provincie Noord-Holland, 2010

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die BMA heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de of 20ste eeuwse ophogingen (Appendix: beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwingreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

⁴ BMA, 2005

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond op gemiddeld 2 à 3 m ÷ NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

De vroegste sporen van menselijke bewoning of activiteiten binnen het gemeentelijk gebied van Amsterdam gaan dankzij recente vondsten in de Noord/Zuidlijn bouwputten op het Damrak en Rokin terug tot het late Neolithicum (ca. 2400 v. Chr.). Ook rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn dergelijke oude vindplaatsen.

De oudste stedelijke bewoningssporen, voor zover nu archeologisch bekend, beginnen in de 12de eeuw en zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling als verdedigingswerk die in het laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekaai en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurt de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een aarden wal met 11 bolwerken ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. De nieuwe bakstenen stadswal kreeg in totaal 26 bolwerken en had een gracht in het tracé van de huidige Singelgracht. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ kwamen de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen. Tussen 1915 en 1940 werd in Noord, Oost, Zuid en West de Gordel 20-40 gebouwd. Deze wordt gevolgd door de naoorlogse tuinsteden in West, Buitenveldert en Noord, en in de jaren zestig en zeventig door het volbouwen van de Bijlmermeerpolder. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ. Daarnaast wordt door de bouw van woningen binnen het bestaande stedelijk gebied ingezet op verdichting van de stad.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied

Plangebied Noord/Zuidlijn bevindt zich in de voormalige Binnendijkse Buitenvelderse polder. Deze polder is gelegen tussen de Amstel en de Kostverlorenvaart. Voor de historisch-topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaart van Nicolaes Visscher (ca. 1700), de kadastrale minuutkaart van 1820, de Grote Historische Provinciale Atlas (1849-1859), en twee kaarten van Publieke Werken (1881, 1936).

2 Het plangebied (rood) geprojecteerd op de kaart van Visscher (links, ca. 1700), en de Grote Historische Topografische Atlas (1849-1859). Ten westen van het plangebied bevindt zich de Boerenwetering.

3.3.1 Ontginning

De ontginning van Amstelland, waarvan de Binnendijkse Buitenvelderse polder deel uitmaakte, begon vermoedelijk eind 11de eeuw, waarbij werd gestart in de polder De Ronde Hoep, ten zuiden van Ouderkerk aan de Amstel. Van polder De Ronde Hoep verplaatsten de ontginningsactiviteiten zich langs de ontginningsbasis, de Amstel, naar het noorden. Haaks op de Amstel werden percelen uitgezet met een onderlinge afstand van 30 tot 100 m, die zich uitstrekten tot aan de Kostverlorenvaart. De percelen werden onderling gescheiden door sloten. Aan de kopse kant verreesen boerderijen op huisterpen en ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing.

Toen het noordelijkste deel nabij het IJ aan de beurt kwam was de monding van de Amstel al bewoond. Dat is nog terug te zien in een afwijkend manier van uitwateren van sloten in de Amstel en de loop van de paden vanaf de zijwende (Kostverlorenwetering) naar de Amstelkade. Het ontwateren van het veen zette een oxidatie in gang die het veen deed inklinken. De landerijen kwamen jaar na

jaar lager te liggen en werden natter. Er werden nieuwe stroken veen in cultuur gebracht, waarbij de bewoning verplaatste en de achterkade als secundaire ontginningsas in gebruik werd genomen.⁵

Om het waterniveau binnen het ontgonnen land op peil te houden werden in de 15de en 16de eeuw kades en dijken aangelegd. Hierlangs werden molens gebouwd, die het overtollige water op afwateringskanalen (weteringen), zoals de Boerenwetering, loosden. Door dit systeem van kanalisatie ontstonden de polders waarin het waterpeil werd beheerst.

3.3.2 Industrie en buitenleven

De Buitenvelderse Binnendijkse polder had tot in de 19de eeuw een landelijk karakter met een diversiteit aan functies. Niet alleen was het gebied voor Amsterdam een belangrijke bron van agrarische producten, er werden vanaf de 17de eeuw langs (water)wegen ook bedrijven gevestigd die te gevaarlijk of vervuilend waren voor de binnenstad en die de ruimte en toegang tot schoon water goed konden gebruiken. Ook brachten stedelingen hun vrije tijd door in het buitengebied.

Zo is op de kaart van Visscher uit ca. 1700 (afb. 2) te zien dat vooral langs de Boerenwetering en de daaraan grenzende paden veel plezier- en moestuinen waren gelegen, en dat deze op verschillende plaatsen het plangebied doorkruisen.⁶ Aan het noordelijk op de kaart gelegen Otterspad, dat in 1610 werd aangelegd, verrezen vele buitenhuizen, boomgaarden en theekeopels van welgestelde Amsterdammers (afb. 3).⁷ Het zuidelijker gelegen gebied langs het Kuipers- (1642) en het Verwerspad (1648) kreeg gedurende de 18de eeuw een meer ambachtelijke invulling, met voornamelijk tuinen van (minder) welgestelden, maar onder andere ook met een katoendrukkerij, een azijnmakerij en een herberg.⁸

3 *Veldgezicht langs de Tuinen van het Otterspad naar de Wetering*, gezien vanaf de Singelgracht naar het zuiden. Prent door Abraham Rademaker, ca. 1730 (SAA).

⁵ Stol 1993, 29; Borger 1987, 16-17

⁶ Colijn 1995, 51

⁷ Colijn 1995, 98

⁸ Colijn 1995, 102-105

De strook 'Saag Molens' op dezelfde kaart van Visscher laat zien dat het gebied ook gebruikt werd voor industriële doeleinden. Eind 1638 gaf het stadsbestuur toestemming tot de aanleg van deze Zaagmolensloot. De molens zouden ruim twee eeuwen lang een belangrijk aandeel hebben in de Amsterdamse houtzagerij en de daarmee samenhangende scheepsbouwindustrie.⁹ Volgens de kadastrale minuutkaart van 1820 hebben aan de zuidkant van het noordelijke deel van het plangebied mogelijk twee zaagmolens gestaan, beide genaamd *De Kemphaan*. Het bouwjaar van deze paltrokmolens (afb. 4) kon niet worden achterhaald. De oudst bekende vermelding dateert echter van 1791 en in 1882 was de molen aan het noordelijke Zaagmolenpad de eerste in de reeks die werd gesloopt (zie 3.3.3).¹⁰

4 Het Noordelijk Zaagmolenpad met op de voorgrond zaagmolen *De Valk* – net zoals de beide *Kemphanen* van het type paltrok. Foto uitgegeven door A. Jager ca. 1860 (SAA).

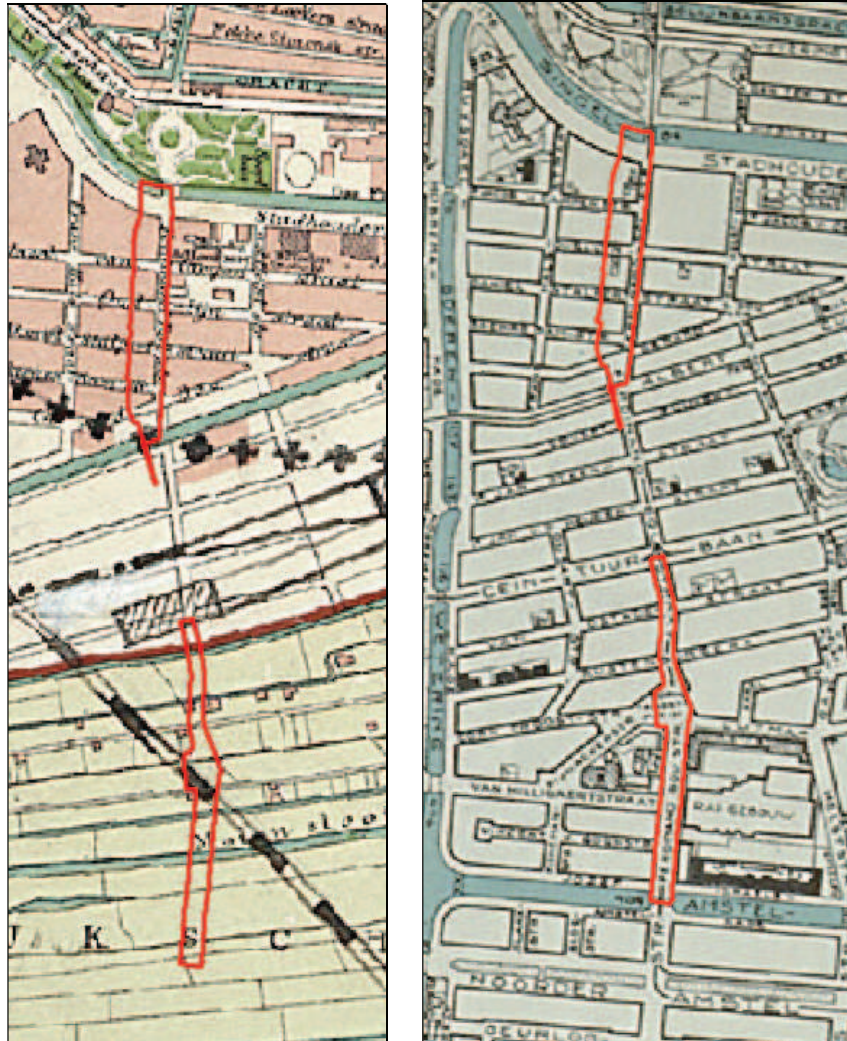
3.3.3 Verstedelijking

Aan het landelijk karakter van het plangebied kwam vanaf het laatste kwart van de 19de eeuw abrupt een eind. Ten behoeve van stadsuitbreiding werden eerst in de driehoek Boerenwetering-Singelgracht-Zaagmolensloot de poldersloten gedempt en de grond bouwrijp gemaakt. Hiermee verdween ook de bebouwing aan het Otterspad. Op de kaart van Publieke Werken uit 1881 is te zien hoe de oorspronkelijke verkaveling en bebouwing verdween ten behoeve van nieuwe dichte woonblokken (afb. 5).

De kaart van Publieke Werken uit 1936 toont hoe het overige deel van het plangebied in de tussenliggende periode werd volgebouwd tot een dichtbebouwde arbeiderswijk, ditmaal met gedeeltelijke handhaving van de historische parcellering.

⁹ Colijn 1995, 101

¹⁰ www.molendatabase.org

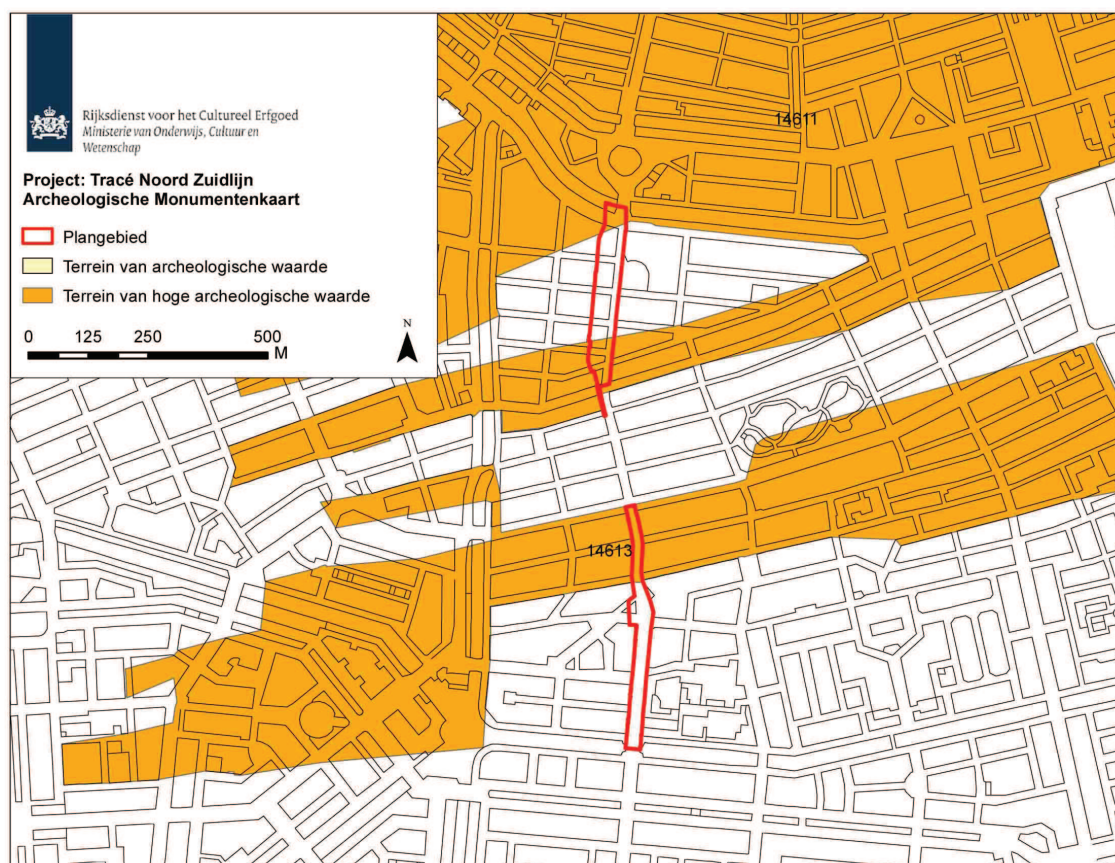

5 Het plangebied (rood), geprojecteerd op de kaarten van Publieke werken uit 1881 (links) en 1936.

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumentenkaart en Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie

Binnen het plangebied zijn volgens de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geen archeologische monumenten aangewezen. Wel is een hoge archeologische waarde toegekend aan delen van het plangebied (afb. 6). De Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van de Provincie Noord-Holland komt overeen met het AMK-kaartbeeld. De verwachtingen op deze kaarten zijn algemeen van aard en dienen in het geval van bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt in het volgende hoofdstuk en is gebaseerd op de historisch-topografische analyse.

6 Het plangebied Noord/Zuidlijn (rood omlind) op de Archeologische Monumentenkaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010). Dit kaartbeeld is ook opgenomen in de Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van de Provincie Noord-Holland.

3.4.2 Vindplaatsen

Binnen het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek gedaan. Wel is in de omgeving een Archeologische Begeleiding uitgevoerd (afb. 7). Deze voor het plangebied relevante onderzoeken worden hieronder kort besproken.

Noord/Zuidlijn (NZV1)

De ontgraving ten behoeve van de aanleg van Station Vijzelstraat, Noord/Zuidlijn, is in de jaren 2004 – 2011 archeologisch begeleid. Het onderzoek richtte zich met name op het in kaart brengen van de (diepere) ondergrond. Vastgesteld kon worden dat de bodem van de (gegraven) 17de-eeuwse gracht zich op ca. 4 to 4,5 m –NAP bevindt. De onderkant van de gemetselde jongste kademuur (eind 19de-eeuws) bevindt zich op ca. 2,2 m – NAP.

Voorwerpen, te dateren vanaf de 17de eeuw, zijn in zeer beperkte hoeveelheid aangetroffen. Tot een diepte van ca. 25 m – NAP is de geologische ondergrond in kaart gebracht. Van grote delen zijn bodemmonsters genomen, welke een goed beeld opleveren van de ontwikkeling van het landschap vanaf ca. 100.000 jaar geleden tot in de Late Middeleeuwen.

Noord/Zuidlijn (NZC1)

Het onderzoek in het kader van de aanleg van de Noord/Zuidlijn voor Station Ceintuurbaan/Ferdinand Bolstraat richtte zich op het verkrijgen van aanvullende informatie met betrekking tot de ontwikkeling van het landschap van Amsterdam. Tot een diepte van ca. 32 m – NAP is de geologische gelaagdheid met behulp van bodemmonsters gedetailleerd in kaart gebracht.

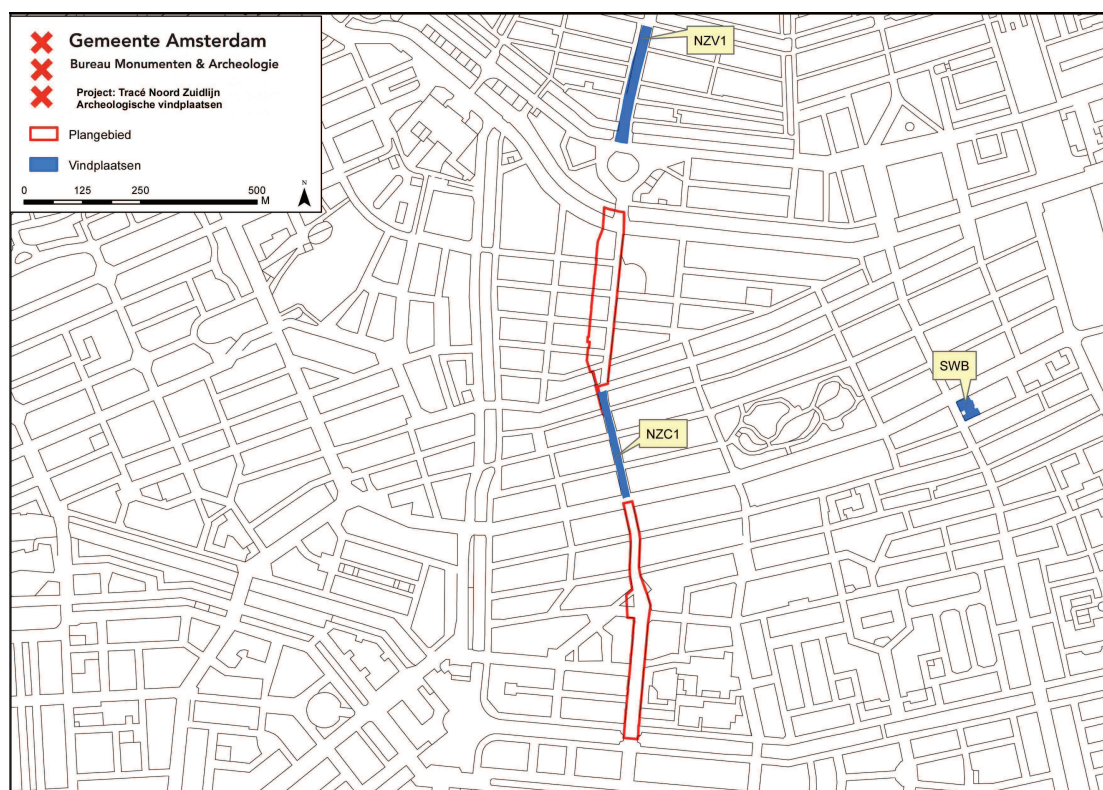
De verkregen gegevens leveren een goed inzicht in de ontwikkeling van het landschap van Amsterdam vanaf ca. 120.000 jaar geleden tot in de Late Middeleeuwen. Met name aan de noordzijde van de bouwput, in het verlengde van de Albert Cuypstraat, is gecontroleerd of hier nog resten van bebouwing, zoals de fundamenten van houtzaagmolens, uit de Late Middeleeuwen/Nieuwetijd aanwezig waren. Dit bleek niet het geval.

Ceintuurbaanpanden (SWB)

Op de hoek Tweede Sweelinckstraat / Sint Willibrordusstraat is in 2006 een archeologische begeleiding uitgevoerd waarbij tijdens graafwerkzaamheden ten behoeve van nieuwbouw. Daarbij zijn twee sonderingsputten aangelegd, waarin ondanks de instabiele en natte afdeklaag van zand op het terrein toch waarnemingen konden worden verricht tot circa 3 m onder maaiveld. Daarbij is geen ongestoorde bodemlaag bereikt.

Uit de bodemopbouw bleek dat van de aanwezigheid van archeologische sporen geen sprake was. Er was een bovenlaag van zand en puin of van teelaarde die vanaf maaiveld (0,50 m + NAP) doorliep tot circa 1,55 m – NAP. Daaronder bevonden zich een verrommelde veen- en kleiafzetting met een 19de-eeuwse puinlaag of een zandlaag die verband hield met de bouwwerkzaamheden en de ophoging van het terrein aan het einde van de 19de eeuw.

Aangezien verdere archeologische overblijfselen of een oorspronkelijk intact loopvlak binnen het ontgravingsniveau ontbraken, was het plangebied 'Ceintuurbaanpanden' vrij van archeologische waarden en werd het vrijgegeven voor verdere bouwontwikkeling.

7 Het plangebied Noord/Zuidlijn (rood omlijnd) en de nabije vindplaatsen.

3.4.3 Bodemopbouw

Het maaiveld van de Binnendijkse Buitenvelderse Polder lag tot de verstedelijking in de late 19de en vroege 20ste eeuw ca. 2 m - NAP. Dit lijkt grofweg overeen te komen met de resultaten van de archeologische begeleiding bij de Ceintuurbaanpanden (SWB), hoewel hier geen duidelijke bodemopbouw aan het licht kwam. Uitgaande van de huidige hoogte van het plangebied van ca. 0,5 m + NAP, is de polder op deze locatie opgehoogd met in totaal ongeveer 2,5 m zand en puin. Pas vanaf 2,5 m onder het maaiveld kunnen dan ook eventuele archeologische resten worden verwacht.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Uitgaande van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het plangebied Noord/Zuidlijn sporen van ontginning, landgebruik, industrie en bewoning te vinden. Binnen de gehele Binnendijkse Buitenvelderse Polder kunnen ontginningsloten en losse vondsten worden verwacht. De archeologische sporen van landgebruik en losse vondsten vertonen in de regel een wijde verspreiding en een lage trefkans. De meest geconcentreerde sporen worden verwacht ter hoogte van het voormalig Otterspad en de Zaagmolensloot, waar respectievelijk kleinschalige bebouwing en molenplaatsen worden verwacht.

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied Noord/Zuidlijn materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de gebruiksgeschiedenis van de 13de eeuw tot in de 20ste eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van de materiële neerslag voor het plangebied met vier verschillende zones, waarvan twee een archeologische verwachting hebben (A, B).

A: Bewoning aan het Otterspad

Hier kunnen sporen van kleinschalige bebouwing en bewoning van de 17de tot in de 19de eeuw worden verwacht. De mogelijke materiële neerslag betreft funderingen, beerputten, afvallagen en losse vondsten. Deze archeologische sporen hebben een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang. Het noordelijk deel van deze zone is in de tweede helft van de 19de eeuw vergraven voor de Singelgracht. De verwachting voor dat deel wordt bijgesteld naar negatief.

B: Zaagmolensloot en molen

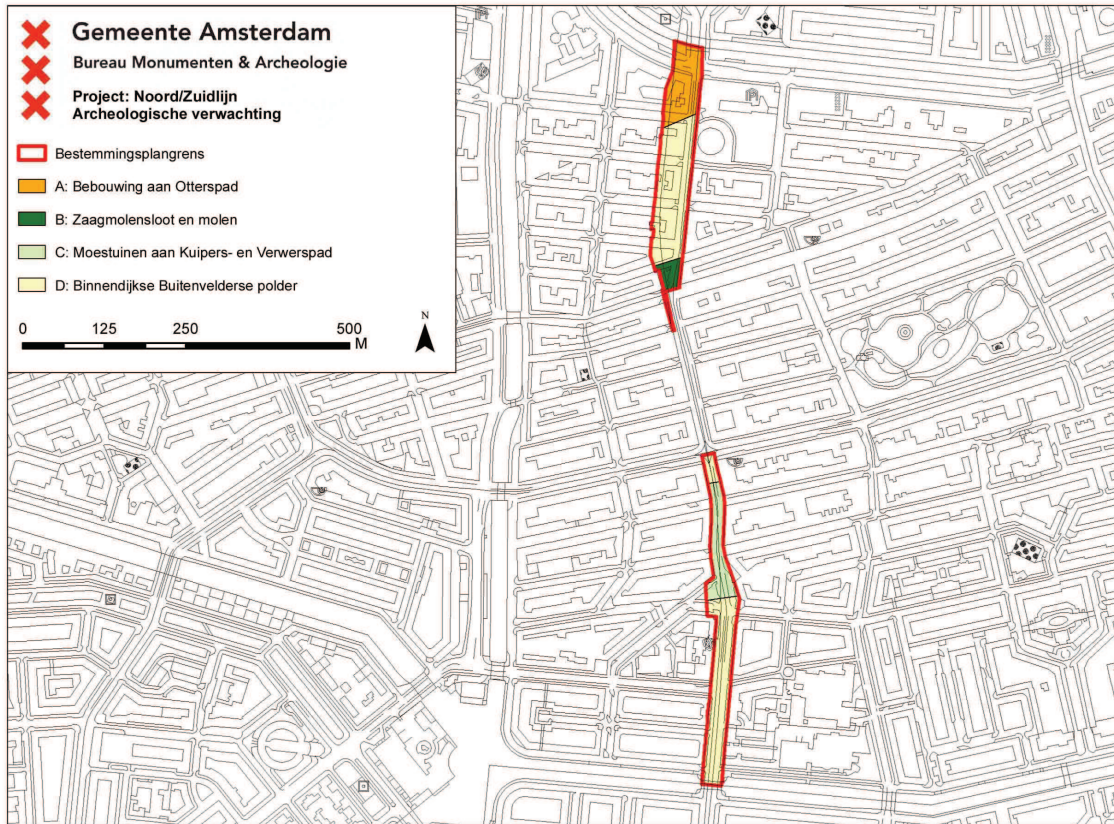
De materiële neerslag aan het begin van de voormalige Zaagmolensloot betreft sporen van industrie en nijverheid van de 17de tot in de 19de eeuw, zoals ophogingen, funderingen van één of twee molens, losse vondsten en afvallagen. Deze mogelijke overblijfselen hebben sterke samenhang en een dichte verspreiding.

C: Moestuinen aan Verwers- en Kuiperspad

Aan het Verwers- en Kuiperspad lagen moestuinen. De resten hiervan hebben weinig samenhang en zijn door zandophoging rond 1900 waarschijnlijk niet meer als zodanig herkenbaar. Daarom geldt voor deze zone een negatieve verwachting.

D: Binnendijkse Buitenvelderse Polder

Tot de verstedelijking vanaf het laatste kwart van de 19de eeuw was dit deel van de polder als veenweidegebied in gebruik. De sporen die hier kunnen voorkomen houden verband met landgebruik vanaf de middeleeuwen tot in de 20ste eeuw. Dergelijke overblijfselen hebben weinig tot geen samenhang en een wijde verspreiding. Door verstedelijking is waarschijnlijk een groot deel van de ondergrond van het plangebied verstoord. Daarom geldt voor deze zone een negatieve verwachting.

4 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart van het plangebied Noord/Zuidlijn is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop één zone met bijbehorende specifieke beleidsmaatregel (Appendix: beleidsvarianten, stroomschema).

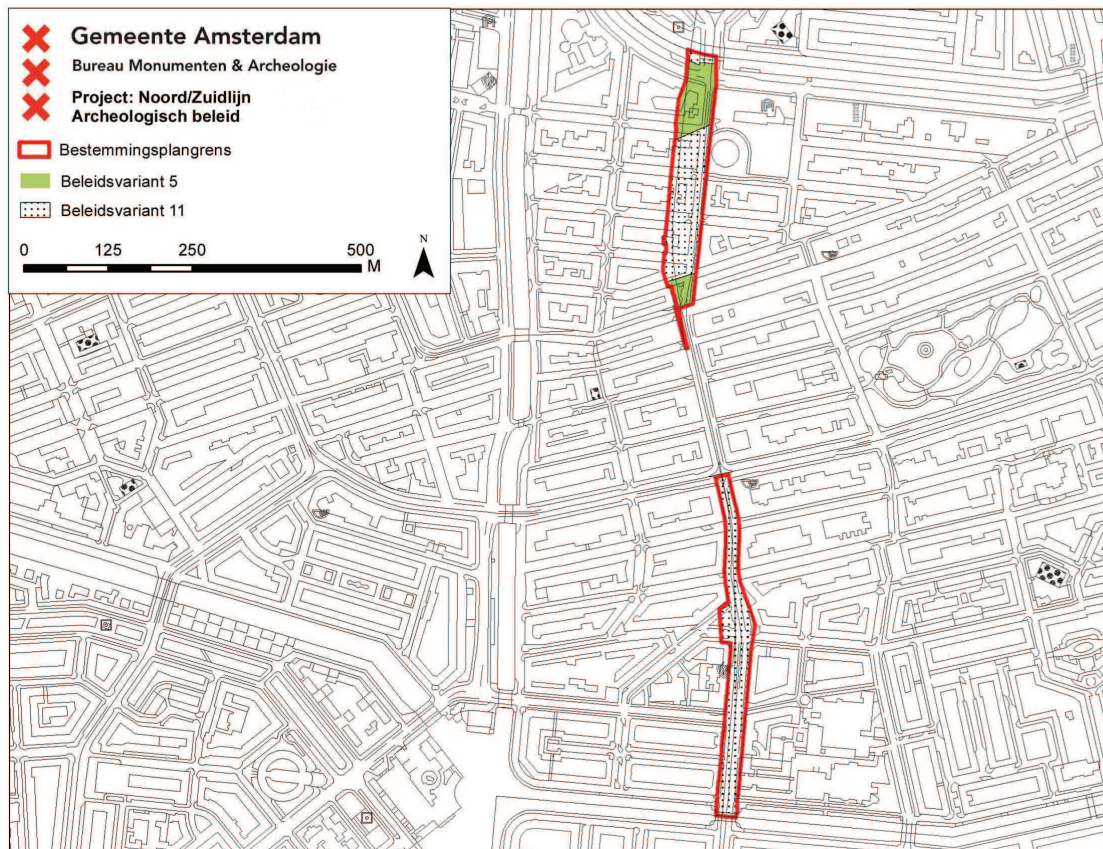
Beleidsvariant 5

Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan 2,5 m onder maaiveld.

Beleidsvariant 11

Voor deze zone geldt uitzondering van archeologisch vervolgonderzoek bij alle bodemingrepen.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd voor het bestemmingsplangebied Noord/Zuidlijn. Hiervoor gelden twee archeologische beleidszones, waarvan één wordt vrijgesteld van verder archeologisch onderzoek. Voor de andere zone geldt een uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of minder dan 2,5 m onder maaiveld.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook waar geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie wordt gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS): <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>
Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie provincie Noord-Holland: <http://maps.noord-holland.nl/extern/gisviewers/ilc/>
Stadsarchief Amsterdam (SAA): <http://beeldbank.amsterdam.nl/>
Database van verdwenen molens in Nederland: <http://www.molendatabase.org/>

Literatuur

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam 2005
BMA, *Erfgoedagenda Amsterdam 2010-2014*, Amsterdam 2010
Borger, G.J., 'Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied,' in: W.F. Heinemeijer, & M. F. Wagenaar, *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Edel/Antwerpen 1987, 16-17.
Colijn, J. (e.a.), *De Boerenwetering: wonen, werken en vermaak langs een eeuwenoude waterweg*. Amstelveense Historische Reeks 2, Amstelveen 1995
Provincie Noord-Holland, *Leidraad Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland. Ontwikkelen met Ruimtelijke Kwaliteit*, Haarlem 2010
Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/Antwerpen 1993

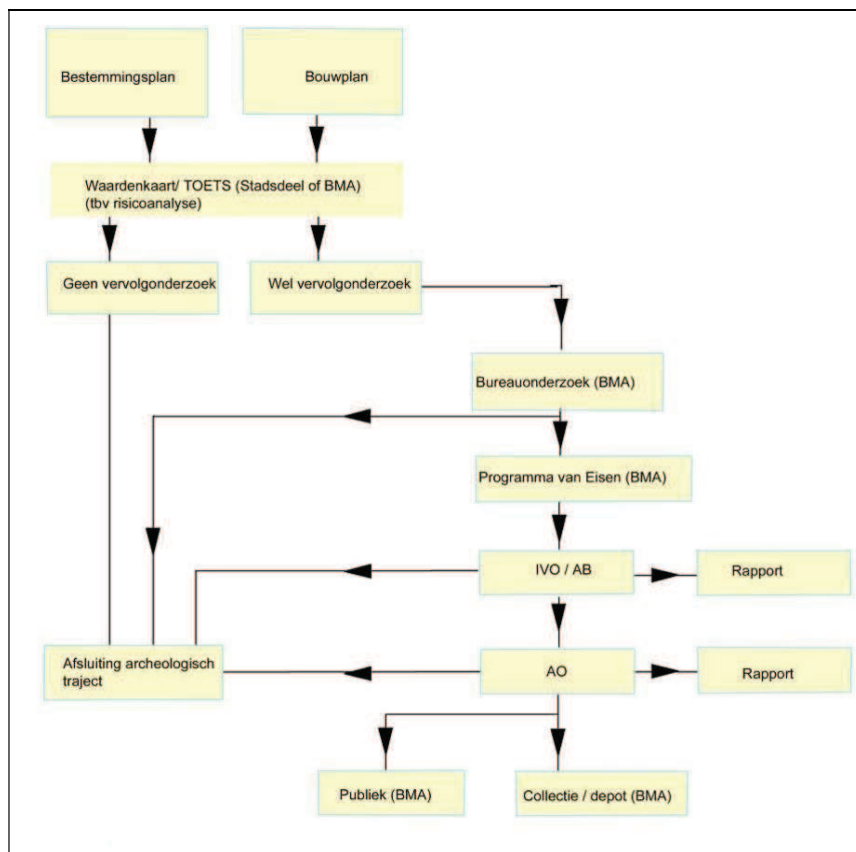
Appendix: beleidsvarianten, stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeacht het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Bebouwde gebieden langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 5: Bebouwde gebieden langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 20ste eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvlak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden die als vaarweg in gebruik zijn of waren binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de (voormalige) waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².
- 10: Gebieden die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.
- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen vanwege eerder archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. Verder betreft het gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde

van de 19de en in de 20ste eeuw. Voor al deze situaties geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

Stroomschema archeologie BMA

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 13-061

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Datum: 31-07-2013
Status: definitief
Redactie: prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst: drs. J. van den Dijssel, T. Terhorst MA
Cartografie: drs. J. van den Dijssel

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2013
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.